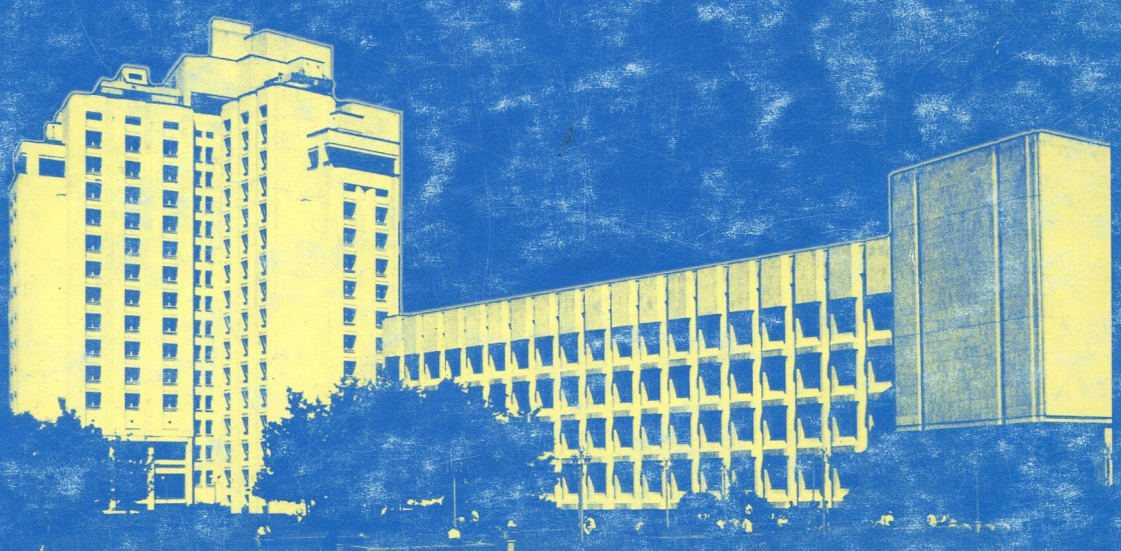
83
АКТУ

ІМВ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ВИПУСК 42
ЧАСТИНА 2

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ВИПУСК 42

(ЧАСТИНА II)

Наукова бібліотека
ім. М. Максимовича
КНУ
ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
1332JB
45 - чит. зал періодики та видач. 8.00

КИЇВ – 2003

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 42 (у двох частинах). Частина ІІ.
К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2003. – 182 с.

Збірник містить статті викладачів, наукових співробітників і аспірантів кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, присвячені тематиці: актуальні проблеми міжнародних відносин в регіоні Центральної та Східної Європи і СНД та Україна в сучасній світовій політиці.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія:

Губерський Л. В.,	д-р філософ. наук, проф., академік НАН України (головний редактор);
Андрейцев В. І.,	д-р юрид. наук, проф., академік АПрН України;
Бруз В. С.,	д-р істор. наук, проф.;
Гальчинський А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Гондюл В. П.,	канд. техн. наук, проф.;
Гуменюк Б. І.,	д-р істор. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Дудченко М. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Євсєнтов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Забігайло В. К.,	д-р юрид. наук, проф.;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Кредісов А. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Шергін С. О.,	д-р політ. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р. екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Дерев'янко А.Г.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 211-44-43.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

© **Інститут міжнародних відносин, 2003**

Гуменюк А. Г.[*]

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Поява незалежної України стала однією з найважливіших геополітичних подій другої половини двадцятого сторіччя.

Відродження і становлення незалежної української держави припало на неоднозначний і водночас досить цікавий період сучасної історії – період переходу від "холодної війни" та міжблокового протистояння до започаткування нового світового порядку і створення нової архітектури європейської безпеки.

Перед Україною стояло непросте завдання, але вона його вирішила. Це відкрило для нас перспективу шляхетного входження у світове співтовариство.

Разом з тим, не можна не згадати і про деякі негативні чинники. Так, з самого початку розбудова наших відносин з провідними країнами світу Україна опинилась у затінку їх стосунків з Росією. Протягом майже двох років від набуття Україною незалежності кроки української дипломатії розглядались крізь призму російської політики.

Цей період також став часом, коли було закладено підвалини національного законодавства у сфері зовнішньополітичної діяльності, її головні засади, державні пріоритети та завдання визначено в Конституції держави, яка була прийнята 28 червня 1996 року, Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року, "Основних напрямах зовнішньої політики України", які було затверджено 2 липня 1993 р. Верховною Радою України. Закладені у цьому документі принципи і надалі залишаються базовими для формування зовнішньополітичного курсу нашої держави. Основоположними серед них є:

- зовнішня політика має бути послідовною, виваженою і передбачуваною;
- Україна розбудовує відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на засадах збалансованості, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди та невтручання у внутрішні справи;
- Україна дотримується принципу неподільності міжнародного миру та міжнародної безпеки, у своїй зовнішній політиці вона обстоює підхід "безпека для себе – через безпеку для всіх";
- Україна не має територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе;
- Україна керується приматом права і визнає пріоритет міжнародного права.

Свою безпеку Україна пов'язує з підвищенням її ефективності на основі взаємодоповнюваності і взаємодії з урахуванням розумного розподілу функцій між цими структурами. Важливе місце в такій архітектурі мають знайти і ООН, і субрегіональні організації та структури, а також і окремі держави.

В активі України – пропозиція про створення в Центральній та Східній Європі без'ядерної зони, ініціативи створення зони миру і стабільності в регіоні, вироблення конкретних заходів зміцнення довіри, безпеки та співробітництва у військово-морській діяльності країн Чорноморського басейну. Варто згадати участь України у розробці договору про заборону ядерних випробувань, а також у доопрацюванні договору щодо звичайних озброєнь у Європі. Дії країни задля зміцнення міжнародної безпеки здобули в Європі і світі репутацію стабільного партнера. В документах авторитетних міжнародних організацій, висновках численних дослідницьких структур та відомих міжнародних експертів закономірно підкреслюється зростаюча роль незалежної України для безпеки регіону Центральної та Східної Європи і континенту в цілому.

[*] кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© Гуменюк А. Г., 2003

Концептуальну основу національної стратегії у питаннях безпеки було закладено ще 1990 р. в Декларації про державний суверенітет України, окремі розділи якої присвячено зовнішній і внутрішній безпеці, а також міжнародним відносинам. У схваленій на початку 1997 року Верховною Радою Концепції національної безпеки України вперше визначено сім напрямів розгляду проблеми національної" безпеки, визначено загрози національній безпеці, заходи задля її забезпечення. У сконцентрованому вигляді представлено офіційні погляди та ідеї щодо національної безпеки і оборони України [1].

Важливо зазначити, що у створенні Концепції брали участь політики, які представляють усі гілки влади та політичні партії. Практично це означає, що згаданий документ фіксує консенсус політичних сил у найважливішій сфері суспільного та державного життя.

Надзвичайну роль для гарантування національної безпеки країни та її інтеграції до міжнародної системи безпеки відіграло прийняття Конституції України.

В Основному Законі держави багато уваги надається національній безпеці та її складникам – безпеці державній, зокрема економічній, інформаційній, екологічній. Згідно з Конституцією засновано новий державний орган – Раду національної безпеки і оборони України, попередником якої була створена ще 1992 року Рада Національної безпеки при Президентові України.

За роки існування ця Рада чимало зробила для розвитку та уточнення концепції національної безпеки України, нагромадила досвід у координації діяльності всіх силових структур, співпраці з Міністерством закордонних справ у формуванні зовнішньої політики. Важливим напрямом діяльності Ради став моніторинг внутрішніх загроз національній безпеці і вирішення відповідних проблем внутрішньої політики, зокрема й на основі взаємодії з Верховною Радою.

Створюючи систему національної безпеки, адаптовану до міжнародних вимог, Україна прагне брати активну участь в універсалізації регіональних, європейської та глобальної систем безпеки на всіх стадіях цього процесу – від розробки концепції до участі в конкретних спільних діях [2]. Для нас надзвичайно важливо, що погоджене на лісабонському самміті співробітництво з Україною в подальшій розробці моделі безпеки у XXI столітті відображене у прийнятому в грудні 1996 року Плані дій Європейського союзу щодо України.

Вже сприйнята світом як ключова країна європейської безпеки, Україна є єдиною державою, яка одночасно належить до Східної, Центральної та Південної Європи. Саме вона здатна відіграти цементуючу роль, запобігти виникненню чи поновленню штучних бар'єрів у тій частини континенту, яка входила до СРСР або перебувала під його контролем.

Україна стала членом ОБСЄ, приєдналася до Центральноєвропейської ініціативи, зміцнила співробітництво з такими впливовими міжнародними інституціями, як Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк І Європейський банк реконструкції та розвитку. Ініціатива НАТО "Партнерство заради миру" дала змогу Україні гнучко підійти до розвитку партнерства з Північноатлантичним альянсом, маючи з ним такий рівень співпраці, який відповідає її індивідуальним вимогам і можливостям, Україна прагне збільшувати свій внесок у міжнародну безпеку і хотіла б розвивати військові контакти, зокрема у формі спільних військових навчань, надто тих, які пов'язані з підготовкою до миротворчих, гуманітарних і рятувальних операцій, Україна нарощує зусилля, аби збалансувати й модернізувати власну систему національної безпеки. Виходячи з національних інтересів, виробляється і здійснюється державна політика, узгоджена з загальносвітовою та загальноєвропейською тенденціями розвитку і зміцнення міжнародної безпеки. Досягнутий Україною рівень соціально-економічної та політичної трансформації дозволяє вести мову про демократичний вектор руху нашої держави, її органічну належність до регіональних, європейської та світової систем безпеки, внесок у зміцнення яких дедалі нарощуватиметься. Незалежна, демократична, стабільна і економічно процвітаюча Україна стане важливою опорою міжнародної безпеки.

У зв'язку з проголошенням незалежною Україною курсу на постійний нейтралітет виникло питання, чи узгоджується цей курс із Статутом ООН, зобов'язаннями члена Організації Об'єднаних Націй.

Думки аналітиків розходяться. Одні вважають курс на постійний нейтралітет таким, що суперечить Статутові ООН. Інші ставлять під сумнів правочинність участі України в операціях на підтримання миру. Дехто взагалі не бачить проблем правового характеру, пов'язаних з проголошенням курсу на постійний нейтралітет. Брак чіткого тлумачення цього питання відіграє негативну роль, створює підстави для всіляких перекручень в оцінках зовнішньополітичної практики незалежної України. Різноголосся у тлумаченні курсу на постійний нейтралітет посилюється також тим, що в офіційних заявах і документах останнім часом постійний нейтралітет не згадується, а натомість вживається термін позаблокова політика", підкреслюється позитивне ставлення до створення в Європі системи колективної безпеки [3].

Передовсім не слід ототожнювати прагнення й наміри з реальною політикою держави. Адже в Декларації про державний суверенітет України йдеться лише про те, що Україна "проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою". Таким чином Україна не є країною постійного нейтралітету, і цього не треба забувати, аналізуючи сучасну українську зовнішньополітичну стратегію. Крім того, самостійно держава може проголосити себе лише нейтральною, тоді як статус постійного нейтралітету мають визнати і гарантувати інші держави.

Про те, що нейтралітет і постійний нейтралітет не суперечать Статуту ООН, виразно свідчить членство в Організації Об'єднаних Націй таких нейтральних країн, як Швеція і Фінляндія, і таких країн постійного нейтралітету, як Австрія і Мальта. Хоч певний грунт для тези про суперечність постійного нейтралітету із Статутом ООН існує. Стаття 43 Статуту, як відомо, передбачає, що всі члени Організації зобов'язуються направляти у розпорядження Ради Безпеки, на її вимогу, збройні сили на підтримання міжнародного миру та безпеки. Стаття 45 зобов'язує членів ООН бути готовими до участі їхніх військово-повітряних сил у спільних міжнародних примусових діях. Водночас загально визнано, що постійно нейтральна країна зобов'язана не брати участі у збройних конфліктах, не входити до військових блоків та союзів.

Проте специфіка проблеми полягає в тому, що лише теоретично можна собі уявити участь у спільних примусових діях всіх членів ООН, яких уже налічується 184. До того ж стаття 48 Статуту підкреслює, що в діях на підтримання миру можуть брати участь як всі члени Організації, так і деякі з них, залежно від того, як це визначить Рада Безпеки. Остання без особливих труднощів може обійтися без участі нейтральних країн у колективних примусових діях, тим більше, що військовий потенціал цих країн незначний. Чи суперечить проголошеному Україною прагненню до постійного нейтралітету її участь в операціях ООН на підтримання миру? Шукаючи відповідь на це запитання, потрібно аналізувати як теорію, так і практику здійснення таких операцій. Правові основи операцій за своїм характером істотно відрізняються від принципів колективної безпеки, закладених у Статуті. Адже вони спрямовані на колективні дії, в тому числі й воєнні, проти порушника миру, проти агресора. А в операціях ООН збройні сили не призначені для будь-якої участі у бойових діях. За своїм призначенням вони більш схожі на поліцейські сили, ніж на звичайні військові формування. Як звичайно, контингенти ООН оснащені лише легкою зброєю для самооборони. Принципово важлива риса операцій – їхній нейтральний характер. Сили ООН не повинні втручатися у внутрішні справи країни, на території якої вони тимчасово розташовані, їх також не можна використовувати в інтересах однієї конфліктуючої сторони проти другої. Отже, здійснення подібних операцій не є участю у конфлікті. Це нейтральні колективні дії, спрямовані на припинення кровопролиття, врегулювання конфлікту. Тому участь нейтральної країни в таких миротворчих акціях не можна розглядати як порушення принципів нейтралітету. Таким чином, можна констатувати, що проголошений Україною курс на постійний нейтралітет не суперечить її обов'язкам як члена ООН щодо участі в операціях на підтримання миру, що їх практикує Організація.

Чи постійний нейтралітет є оптимальним варіантом забезпечення національної безпеки України? На наш погляд, об'єктивна оцінка обраного державою курсу потребує врахування як конкретно історичних обставин проголошення прагнення України до постійного нейтралітету, так і динамічних, радикальних змін у політичній і стратегічній ситуаціях у світі, надто ж у Східній Європі, тих змін, що сталися вже після проголошення незалежності України.

За своїм змістом нейтралітет принципово відмінний від засад колективної безпеки. Він перетинає шляхи до участі держави в системах колективної безпеки в Європі, в НАТО, де діє принцип "один за всіх, всі за одного". Нейтралітет не дозволяє також укладати й двосторонні союзні договори про взаємодопомогу, бо вони можуть обумовити втягування у війну на боці партнера. Цей курс фактично позбавляє Україну союзників, призводить до її воєнно-стратегічної ізоляції. Курс на постійний нейтралітет об'єктивно знижує й міжнародний авторитет України як великої європейської держави, оскільки від неї не можна чекати військової допомоги у разі потреби.

З ідеєю колективної безпеки пов'язана й українська ініціатива щодо створення зони безпеки і співробітництва в Центральній та Східній Європі, її девіз – "Безпека для себе через безпеку для всіх" – переконливе тому свідчення. Певною мірою цей проект є й доповненням, і альтернативою тим військово-політичним структурам, що формуються на терені СНД, і тим, що існують на заході континенту. Структуризація простору Центрально-Східної Європи з погляду безпеки відбувається досить складно і поки що без активної участі та певної ролі України. Визнання доцільності колективної безпеки зовсім не означає автоматичної участі країни в будь-якому запропонованому договорі. Кожна країна вирішує питання укладання того чи іншого договору, виходячи зі своїх національних інтересів. Це аксіома політики. І якщо певний варіант договору про колективну безпеку викликає сумніви (скажімо, щодо перспектив військово-політичного співробітництва на терені СНД), цілком доцільно утриматися від участі в ньому. Принаймні до визрівання необхідних для цього умов.

Існує чимало проектів реалізації системи колективної безпеки в Європі. Але на їхньому шляху існують перепони, подолання яких потребує тривалого часу. Проте вже сьогодні простежуються можливі варіанти, спрямовані на зміцнення системи колективної безпеки, передбаченої ще засновниками ООН (тож певною мірою й Україною;) і зафіксованої в Статуті: створення справді ефективного Центру з питань зменшення воєнної загрози в Східній Європі (антикризового центру у Відні); створення в регіоні Центру ООН з підготовки кадрів для операцій на підтримання миру. Назріло питання про зміцнення ролі ООН не тільки у припиненні кровопролить, а й у їх відверненні, у здійсненні ефективної "превентивної" дипломатії і постконфліктної стабілізації. У контексті сучасного міжнародного становища незалежної України вдосконалення механізму ООН щодо відвернення конфліктів та їх врегулювання набуває першорядного значення як важливий міжнародний чинник забезпечення нашої національної безпеки.

Головний зміст діяльності України на міжнародній арені полягає у тому, щоб створити міжнародні відносини, які максимально забезпечували б стабільність міжнародного становища і національної безпеки держави, сприяли здійсненню намічених соціально-економічних реформ.

Формалізація стосунків з Північно-Атлантичним альянсом шляхом укладання "Хартії про відносини особливого партнерства між Україною та НАТО", а також участь у програмі "Партнерство заради миру", укладання угоди "Про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом", визнання України державою з перехідною економікою та прийняття "Плану дій ЄС щодо України", нормалізація стосунків з найближчими сусідами і укладення повномасштабних політичних договорів з Російською Федерацією та Румунією, розвиток та поглиблення відносин з провідними країнами Заходу. Інтеграція в європейські та євроатлантичні структури є однією з стратегічних цілей України. Цей свідомий вибір зумовлений не лише економічними інтересами, міркуваннями національної безпеки, геополітичним становищем, але й історичною традицією, яка визначає природне місце України як невід'ємної частини складової європейської спільноти [4].

Україна стояла біля витоків ООН і справедливо вважається однією з країн-фундаторів цієї організації. Після проголошення державної незалежності України у 1991 р., участь України у діяльності цієї високоповажної організації та різних її установ набула нового змісту. Саме з 1991 р. розпочинається якісно новий етап діяльності України в ООН, протягом якого наша держава заявила про себе як про активну учасницю практично всіх подій світового рівня, чим заслужила високий міжнародний авторитет та визнання. З цього часу делегації України беруть участь у роботі сесій Генеральної Асамблеї ООН та різних

установ ООН, керуючись директивами й вказівками керівництва України, і відстоюють національні інтереси своєї держави.

Одна з найголовніших ініціатив України у галузі миротворчої діяльності – розробка загальної всеохоплюючої Декларації щодо проведення операції ООН з підтримки миру. Цей документ має визначити головні принципи здійснення ОМП, закріпити їх концептуальні підвалини.

На тлі усього вищенаведеного цілком закономірно виглядає факт обрання України до Ради Безпеки ООН від Східної Європи восени 1999 р. Це не тільки одне з досягнень української дипломатії, але й світове визнання миротворчих зусиль нашої держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека //Політична думка. – 1998. – № 2. – С. 78.
2. Концепція Національної безпеки України //Відомості ВР. – 1997. – № 3. – С. 41.
3. Бруз В. С. Україна в ООН: Питання національної та міжнародної безпеки //Політична думка. – 1994. – С. 82.
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Феникс, 1994. – С. 8